

Verbouw Centrumkerk Winsum tot energieneutrale kerk

maart 2013 – februari 2014

Protestantse Gemeente Winsum- Halfambt

Verbouw Centrumkerk, Winsum, 2013-2014.

1. Historie kerkgebouw.

In 1845 kocht de Afscheiden Gemeente Winsum-Obergum een huis met schuur en erf (530 m²) op de plaats waar de huidige Centrumkerk staat. De schuur werd verbouwd tot kerkzaal. Het huis werd armenhuis. In 1871 werd de 'schuurkerk' vervangen door een nieuw, groter gebouw. Veel van de vormgeving van de huidige kerk dateert uit 1871. Sindsdien is er vaak verbouwd en uitgebreid. Van binnen, maar ook aan de buitenkant. De laatste grote verbouwing was in 1981: aan de voorzijde werd een grote ontmoetingszaal gebouwd. Tot 2003 werd de kerk de Gereformeerde Kerk van Winsum genoemd, de zalen Ons Centrum. In 2003 zijn de Gereformeerde Kerk van Winsum en de Hervormde Gemeente Winsum-Obergum samengegaan. Het eerder gereformeerde kerkgebouw kreeg de naam Centrumkerk.

2. Proces voorafgaande aan de bouw.

De Protestantse Gemeente Winsum-Obergum (onderhand PG Winsum-Halfambt geworden) vroeg zich in haar toekomstverkenning van 2008 af: wat hebben we nodig en wat kunnen we ons veroorloven? Er zijn besluiten genomen over de formatie aan predikanten en andere medewerkers en er is gekeken naar de gebouwen. De PGWO heeft twee kerkgebouwen: de eeuwenoude Torenkerk en de relatief jonge Centrumkerk.

Besloten werd slim en zuinig om te gaan met de gebouwen. Zowel qua gebruik als ook wat betreft de staat van de gebouwen. De Centrumkerk had groot onderhoud nodig en voldeed niet meer aan de eisen die we stelden om er door de week en op zondag activiteiten te kunnen houden. Het oorspronkelijk kerkgebouw dateert van 1871 en is door de jaren meerdere malen uitgebreid. Ook het kerkplein werd uiteindelijk volledig bebouwd waardoor het oorspronkelijk kerkgebouw geïsoleerd raakte van de omgeving. Er ontstond wel veel binnenruimte maar de efficiency van de ruimten was beperkt. Vele gangen maakten de routing onlogisch en wanneer de kerkzaal in gebruik was moest buitenom worden gelopen om de zalen achter de kerk te bereiken. Vél gevel/dak oppervlak met een groot warmteverlies en kostbaar onderhoud.

De problemen waar we voor stonden samengevat:

- Een hoog energieverbruik vooral veroorzaakt door het feit dat het gebouw nooit met het oog op weinig energieverbruik gebouwd is.
- Hoge onderhoudskosten; er moest op een aantal punten groot onderhoud gebeuren.
- Problemen in de functionaliteit: de kerkzaal kende knelpunten die niet op te lossen leken:
 - We wilden het liturgisch centrum (de plaats waar de predikant staat, waar gelezen, gedoopt wordt) graag flexibeler gebruiken, maar het zicht vanaf de balkons op de activiteiten op het podium was gering en we konden niet de hoogte in door de plaats van het orgel; de predikant stond daaronder op een verhoogde preekstoel. Ander gebruik van het liturgisch centrum was beperkt. Ook het liturgisch centrum zelf was fors hoger dan de rest van de kerk. Eveneens was het gebruik van een beamer door de opbouw beperkt mogelijk.
 - Bij een aantal diensten zou de ruimte wat intiemer gemaakt moeten kunnen worden; dat kon niet.

- De akoestiek was matig mede door de grote galerijen en de wandbekleding.
- De keuken zat ver af van een aantal zalen. Men moest óf door de kerkzaal óf buitenom de kerk om die zalen te bereiken.
- Er was geen lift, zodat niet alle zalen goed bereikbaar waren voor iedereen.

We zochten naar een oplossing voor deze knelpunten. Welke bouwkundige aanpassingen zouden kunnen helpen om het gebouw flexibeler en zuiniger in onderhoud en energie te maken? In het najaar van 2008 zijn voor het eerst schetsen en ontwerpen gepresenteerd. En in een regelmatig gesprek met de kerkelijke gemeente en architect is er een goed plan gemaakt.

Aanvankelijk waren er twee opties: een energiezuinig gebouw te maken of een energieneutraal gebouw. Al was de laatste optie duurder; daar is wel voor gekozen. Uit overtuiging. En omdat het wijs is met het oog op de toekomst: de gemeente kromp in leden en middelen. Het is fijn de exploitatie dan zo laag mogelijk te houden.

3. Uitvoering bouw

Bouw/verbouwperiode: maart 2013 – februari 2014.

Keuzes in de bouw

Er is gekozen voor een ingrijpende verbouwing: goed doen of niet doen! Alle aanbouw is verwijderd, alleen de oude kerk en de jeugdsoos in de kelder (“jeugdsoos De Zolder”, de naam verwijst nog naar de huisvesting van lang geleden) zijn gebleven. De “oude pastorie” die op het plein stond en in het gebouw was opgenomen is weer apart komen te staan en twee jaar later nadat verkoop niet lukte alsnog gesloopt. De kerk is weer zichtbaar geworden, er ontstond weer een kerkplein. Nieuwe ruimten werden aangebouwd in een ontwerp waarin deze gewenste aanvullende ruimten één geheel gingen vormen met het oorspronkelijk kerkgebouw. Deze integratie reduceerde het gevel/dak oppervlak aanzienlijk en daarmee het energieverlies. Het kerkgebouw werd in het geheel verlengd en biedt daarmee onderdak aan 5 bijeenkomstruimten van verschillende afmetingen. Alle buitenwanden werden voorzien van een hoogwaardige isolatie evenals het dak en de vloer. De authentieke gietijzeren ramen van de kerkzaal werden vervangen door aluminium kozijnen met HR++ beglazing. Om het binnenklimaat te borgen bij volle bezettingen werd eveneens voorzien in gebalanceerde ventilatie met warmteterugwinning. Voor de verwarming van de ruimten werd gekozen voor laag temperatuurverwarming middels vloerverwarming en in de bovenzalen door overgedimensioneerde radiatoren waardoor met maximaal 40°C cv-water in de winter het gehele gebouw op een comfortabele ruimtetemperatuur kan worden gehouden. Voor de productie van warmte zijn warmtepompen ingezet. Deze warmtepompen onttrekken warmte uit de buitenlucht om het cv-water op het gewenste niveau van 40°C te brengen. De warmtepompen worden elektrisch aangedreven, waarbij elke kWh in totaal 4 kWh warmte oplevert, oftewel een rendement van 400%! Het gebouw is dus volledig gasloos uitgevoerd en kent dan ook geen aansluiting op het openbaar aardgasnet. Om het totale elektraverbruik te dekken zijn in totaal 78 PV panelen aangebracht voor de jaarlijkse levering van 16.500 kWh. Later zijn daar nog 12 bijgelegd. Uiteraard is de verlichting uitgevoerd in LED en gaat ze automatisch aan en uit om het elektraverbruik tot een minimum te beperken.

Het gebouw is niet alleen energetisch slim geworden; het is ook weer heel mooi geworden. Eenheid van ontwerp, mooie vormen die terugkomen, goede kleuren en doordachte keuzes. Architect Rindert Gerritsma van Zilt Architecten, Amsterdam, heeft verstand van verbouw van oud met nieuw en van kerken. De kerk is van binnen “omgedraaid”. Kwamen we eerst binnen aan de oostzijde nu aan de westzijde, onder het orgel, zoals bij veel Groninger kerken. Zicht op het oosten, liturgisch ook mooi.

Opbrengst verbouw en nieuwbouw:

- Herstel aanzien “oude kerkgebouw”. De eerder aangebrachte aanbouw is verwijderd waardoor de kerk weer zichtbaar wordt vanaf de straat. De aanbouw aan de achterzijde is vervangen en uitgebreid.
- De afbraak van de aanbouw voor en achter de kerk maakt dat er weer een kerkplein is ontstaan, zoals vroeger. Tevens is er nu weer een doorloop langs de kerk tussen de Regnerus Preadiniusstraat en de Hoofdstraat. Ook dit is een herstel van de oorspronkelijke situatie.
- Kerkzaal: verwijdering balkons, waardoor verbeterde akoestiek. Gelijktrekken niveau vloer en podium waardoor flexibeler gebruik van de gehele ruimte mogelijk is.
- Nieuw liturgische meubilair; gebouwd uit de gesloopte banken van de balkons.
- Verplaatsing keuken naar praktischer plaats, tussen kerkzaal en andere ruimtes.
- Vergroting opslag door aanbouw (tweede) kelder.
- Aanbrengen lift: alle ruimten toegankelijk voor minder validen.
- Gebouw: energiebesparende maatregelen waardoor het gebouw de eerste energieneutrale kerk in Nederland is geworden. Het gebouw is door passieve maatregelen (bouw) en actieve installaties energieneutraal gemaakt. Maatregelen:
 - o hoogwaardige isolatie (gevel/vloer/dak)
 - o efficiënt ruimtegebruik
 - o HR++ beglazing
 - o ventilatie met warmteterugwinning
 - o laag temperatuur verwarming
 - o led verlichting
 - o PV zonnepanelen (78 stuks, later aangevuld tot 90 stuks)
 - o warmtepompen

Uitstraling:

- Sfeer en uitstraling worden geroemd.
- Ontwerp door architect, inrichting met advies van architect en kunstenaars.
- Liturgisch meubilair in afstemming met architect ontworpen en gemaakt door gemeentelid.

Ontwerpers:

- Architect: Zilt Architecten, Amsterdam: Rindert Gerritsma
- Kunstenaar raamornamenten: Curlylight, Amsterdam: Rudy van den Berg
- Kunstenaar doopvont en collecteschaal: 't Voorend, Winsum, Wim de Boer
- Liturgisch meubilair: Winsum, Joop Drenth.

Uitvoering bouw:

- Aannemer: Bouwderij BV Oldehove, Dick van der Laan
- In de uitvoering is er grote inzet van vrijwilligers vanuit de kerkelijke gemeente geweest.

4. Financiën:

Het was niet eenvoudig de financiën voor dit project rond te krijgen. In de oorspronkelijke begroting hadden wij de verkoop van twee pastorieën opgenomen als dekking voor een deel van de kosten. De verslechterende woningmarkt maakte dat wij slechts één pand konden verkopen. Veranderende werkwijzen van banken maakte dat we op het tweede pand geen hypotheek konden nemen om onze kosten te dekken. En toen de subsidies haast verlopen moesten we aan de gang, al was het budget nog niet rond. Daarom zijn de plannen in twee fasen uitgevoerd; diverse zaken betreffende de inrichting zijn uitgesteld of soberder aangepakt.

In het gehele proces en zeker in de eindfase van de bouw zijn steeds meer gemeenteleden actief geweest zodat we toch meer konden realiseren dan we aanvankelijk gedacht hadden. Er is vrijwillig meegewerkt in de bouw en er zijn diverse acties geweest waarmee alsnog geld binnengehaald is voor aanvankelijk uitgestelde onderdelen. Daardoor is in de uitvoering van de fase 1 ook bijna de gehele realisatie van fase 2 (de inrichting) gerealiseerd : gordijnen, meubilair, kunst, vernieuwde geluidsinstallatie, beamers, camera etc.. Een aparte actie voor nieuwe stoelen heeft zoveel geld opgebracht dat per zomer 2014, vijf maanden na de ingebruikname, ook de stoelen vernieuwd zijn.

Het bouwbudget was samengesteld uit:

- Enige financiële reserve.
- De verkoop van één pastorie (de tweede heeft lang te koop gestaan maar bleek niet te verkopen en is uiteindelijk twee jaar later gesloopt).
- Geld door gemeenteleden opgebracht.
- Subsidies van Energieconvenant Groningen, Solidariteitsfonds PKN, Maatschappij van Welstand, Skanfonds, Hestia foundation en een zesde fonds dat zijn werk in stilte wil doen.
- Erg veel “zelfwerkzaamheid”; een grote groep gemeenteleden heeft in de bouw de handen uit de mouwen gestoken heeft. Veelal heren, een enkele dame. Mensen die al lang met pensioen waren en nu de hele week weer vroeg opstonden om naar dit “werk” te gaan. Mensen met banen die in hun resterende tijd meehielpen of die hun vrije dagen opnamen om bij de bouw te helpen. Maanden achtereen. Diverse bouwactiviteiten maar ook koffieverzorgen, vegen, hand- en spandiensten. Naar schatting anderhalve ton bespaarden we op de bouwkosten door hun inzet.
- Slim inkopen ; deskundigen uit de gemeente kenden routes naar slimme inkoop en zetten die in.
- En een goede aannemer die met vrijwilligers kon en wilde werken. En die de tijdens de bouw ontdekte bezuinigingsmogelijkheden inzette en de opbrengst aan ons toe deed komen.

Natuurlijk zijn er meer vrijwilligers betrokken dan alleen die in de bouw. Georganiseerd in commissies, onder eindverantwoordelijkheid van een stuurgroep: financiële commissie, commissie externe geldwerving (meer dan 700 fondsen bekeken op de vraag of we er subsidie konden vragen), commissie interne geldwerving, bouwcommissie, actiecommissie (acties in de kerk en het dorp om geld bijeen te brengen), communicatiecommissie, inrichtingscommissie, commissie werving en inzet vrijwilligers.

Maar ook vrijwilligers die specifieke activiteiten uitvoerden. Een, onvolledig, overzicht van de vrijwilligers: subsidiewerfers, bouwkundigen die meedachten over tekeningen, financieel deskundigen, mensen met organisatietalent, fancy-fairorganiseerders en standhouders, boekverkopers, koks in huiskamerrestaurants, briefbezorgers en ophalers van toezeggingen, deelnemers aan acties en activiteiten, bouwbulletinbezorgers, waxinelichtjesverkopers, gevers,

Zehandskledingverkopers, slopers, schilders, puinruimers, stukadoors, timmerlieden, aanvegers en stofzuigers, elektriciens, volleybaltoernooiorganiseerders, technici, boottochtverzorgers, kerstdinerverzorgers, paasontbijtregelaars, kaartjesmakers, tekstschrijvers, cake- en taartenbakers, soep- en stampotkokers, fotografen, koffie- en theeverzorgers, breiers, creatieve knutselaars, nadenkers over de inrichting, plant- en bloemenoppotters, levende standbeelden, handdoekborduurders, stenenbikers, tractor- en shovelbeschikbaarstellende, kerkpleinstenenleggers, vergadertijgers, kritische meedenkers, toezichthouders en oppertoezichthouders en vast nog meer vrijwilligers die we nu even niet konden indelen.

Er was ook het één en ander aan 'pech onderweg'. Jeugdsoos 'De Zolder' die aan de achterkant van de Centrumkerk een eigen ruimte heeft in de kelder, was niet in de verbouwplannen opgenomen. De ruimte was goed, daar hoefde niets te gebeuren. Vanwege de sloop- en bouwactiviteiten moest de soos wel een poos dicht. De meubels werden voor de zomer deels opgeslagen, deels "omhoog gezet". Dat moest genoeg zijn. Maar dat was het niet! Grondwater en regenwater uit de aangebouwde tweede kelder stroomde de soos in. Een laag zand, modder, water bleef achter. Meubels en andere spullen die niet omhoog gezet waren, waren nat en beschimmeld. De soos moest daarmee alsnog grondig aangepakt worden.

Voor de kerkelijke gemeente is de verbouw een prachtproces geweest. Samen bouwen aan de toekomst inspireert. Tijdelijk was het wat behelpen. Wijzelf en onze medegebruikers moesten voor bijna een jaar elders onderdak vinden. We hielden dubbele kerkdiensten in de andere kerk (Torenkerk voor max 110 mensen), we kerkten in scholen; Groene School, peutervieringen in de Borgschool, kinderkerstdiner in de Piramiden. De rouwdiensten konden gehouden worden in de Poort, het kerkgebouw van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Ook de vrouwenorganisatie 'Passage' vond daar onderdak. Het Winsummer Kerkkoor, het mannenkoor Laudamus en Sound of Joy verkasten voor hun repetities naar andere locaties. De Bazuin (orkest) repeteerde in een loods.

5. Evaluatie na een jaar

Na een jaar gebruiken van de kerk kon de balans opgemaakt worden:

- Het is een bijzonder mooi proces geweest met een prachtige opbrengst.
- De kerkdiensten worden beter bezocht; er is meer binding in de gemeente.
- Het gebouw is inderdaad energieneutraal: alle gebruikte energie is zelf opgewekt.
- Het gebouw is heel functioneel én mooi.
- Beheer en gebruik moet expliciet ingeregeld worden: een nieuw gebouw werkt anders. De temperatuurinregeling vraagt tijd: in de eerste zomer was het regelmatig te warm. De kosters moeten hun weg vinden in het gebouw, de looproutes, de opslag.
- Financieel: binnen de begroting gebleven.
- Er zijn nieuwe huurders bijgekomen.

6. Meer weten?

Kijk op de website <https://www.pgwh.nl/nl/om-na-te-lezen/verbouw-centrumkerk>

voor bijvoorbeeld een promotiefilm van Urgenda over de oude situatie en de plannen (onder de tab Eerste Groene Kerk) tekeningen, bouwbulletins, informatie over subsidiegevers

Of ga met ons in gesprek of kom langs: Protestantse Gemeente Winsum-Halfambt; www.pgwh.nl
Stuurgroep bouw: Peta de Vries, Arie van Dorp, Bert Buisman.